

شرح حال و عملکرد نایب التولیه های آستان قدس رضوی در دوره پهلوی دوم (از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۰ش)

سعیده جلالیان^۱

چکیده

از دوره صفویه برای اداره امور موقوفات از طرف سلطان وقت فردی به نام متولی انتخاب و به مشهد فرستاده می‌شود تا به اداره امور بارگاه مطهر امام رضا (ع) بپردازد. این رویه تا پایان دوره پهلوی ادامه می‌یابد. در دوره پهلوی دوم مجموعاً پانزده نایب‌التولیه انتخاب و به سرپرستی امور آستان قدس رضوی مکلف می‌شوند. از آن جایی که بیان شرح حال و نوع عملکرد تمامی این افراد در یک مقاله فراهم نمی‌آید، تنها پنج نایب‌التولیه اول در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۰ برگزیده شدند تا شرح حال و ابعاد شخصیتی ایشان به لحاظ سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و نیز اقدامات و عملکردشان در آستان قدس رضوی به استناد منابع چاپی و آرشیوی موجود مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد.

کلیدواژه‌های موضوعی: نیابت تولیت آستان قدس رضوی، دوره پهلوی دوم، زندگینامه، شرح عملکرد

مقدمه

واژه تولیت در معنی عمل دادن به کسی، والی ساختن و کار در گردن کسی گزاردن تعریف شده است. (لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه تولیت). در همین راستا متولی به کسی اطلاق می‌شود که کاری را به خود گیرد یا به کار کسی اقدام نماید. البته واژه متولی در فقه اسلامی نیز دارای تعاریف خاصی است. فقها مشخصاً متولی را کسی می‌دانند که بر حسب صفات و خصوصیتی که واقف در وقف‌نامه ذکر کرده است به اداره امور وقف، موافق نظر واقف می‌پردازد و معمولاً حق الزحمه وی در وقف‌نامه‌ها یک عشر از درآمد موقوفه است. (دهخدا، ذیل واژه متولی)

آستان قدس رضوی نهادی محسوب می‌شود که عامل اصلی شکل‌گیری آن سنت حسنه وقف است. اداره و مدیریت این مجموعه مذهبی که به تدریج و در طول زمان کارکردهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی متعددی می‌یابد از دیرباز مورد توجه خاندان‌های حاکم بر این سرزمین بوده است. در قرون اولیه اسلامی که تشکیلات حرم مطهر کوچک و موقوفات آن اندک بود افرادی که در اصطلاح به آنها نقیب گفته می‌شد اداره حرم را بر عهده داشتند. البته این افراد علاوه بر این منصب، کلیداری حرم را نیز برعهده داشتند. این وضعیت تا قرن نهم هجری ادامه داشت و منصب نقابت و کلیدداری بین سادات رضوی و موسوی مشترک و دست به دست می‌گشت تا صفویان به قدرت دست یافتند (حسن آبادی، ۱۳۸۵).

با روی کار آمدن حاکمان صفوی تغییرات و تحولات بسیاری در کشور به وجود می‌آید. ایران به عنوان یک واحد سیاسی مستقل صورت پیش از اسلام خود را باز یافته و تشیع مبنای عمل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... می‌شود (جعفریان، ۱۳۷۹). اقتضائات و نیازها، هیأت حاکمه را و می‌دارد تا وقف را توسعه داده و از ظرفیت‌های این نهاد برای بهبود جامعه بهره‌گیری نماید (نوری، ۱۳۸۷). بنابراین آشنایی دیرینه‌ی صفویان با سنت وقف و سعی و اهتمام آنان در گسترش و ترویج آن تحولات زیادی را در تشکیلات ساده و کوچک بارگاه امام رضا (ع) پدید می‌آورد؛ به صورتی که سرپرستی و مدیریت متولیان جزء و نقبا دیگر پاسخگوی اداره کل مجموعه نیست. از دوره شاه طهماسب (۹۰۷ - ۹۶۲ق) اولین متولی به صورت رسمی از طرف وی انتخاب

^۱ کارشناس پژوهش سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، S_jalalian6212@yahoo.com

می‌شود (حسن آبادی، ۱۳۸۵). با این انتخاب نظارت و اعمال سرپرستی شاه بر آستان قدس و امور آن رسمی و قانونی شده و تا قرن‌ها بعد یعنی دوره پهلوی ادامه می‌یابد.

در دوره پهلوی اول (۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰) تنها دو نفر به نام های محمد ولی اسدی و فتح الله پاکروان به عنوان نیابت تولیت، سرپرستی امور آستانه را به عهده می‌گیرند. اما در دهه اول حکومت محمد رضا پهلوی (۱۳۲۰ تا ۱۳۳۰) مجموعاً پنج نفر به نام های حسنعلی منصور، ناصر اعتمادی، غلام حسین اشرفی، محمود بدر و مصطفی قلی رام به عنوان نیابت تولیت آستان قدس انتخاب و راهی مشهد می‌شوند. باید توجه داشت در این مقطع اوضاع کشور نابسامان و تا حدودی آشفتگی است. رضا شاه پهلوی به تبعید فرستاده شده، کشور به اشغال نیروهای متفقین در آمده است و قحطی و کمبود مواد غذایی مردم را تحت فشار قرار داده است. محمدرضا پهلوی که به جای پدر انتخاب شده جوانی خام و فاقد درایت لازم است. او برای سر و سامان دادن به اوضاع مملکت دست به دامان تعدادی از سیاستمداران کهنه کار و با سابقه می‌شود اما ظاهراً از هیچ کدام کار چندانی ساخته نیست. او در مدت ده سال اول حکومتش، هفده بار اقدام به تغییر کابینه می‌نماید و مجموعاً دوازده نفر را به نخست‌وزیری بر می‌گزیند. این انتصابات پی در پی در سایر بخشها و نهادهای کشور از جمله آستان قدس رضوی نیز رخ می‌دهد. از این رو باید از جهت گیری و رویکرد کلی حکومت در انتخاب نایب التولیه ها و تأثیری که بر روند انجام امور این نهاد مذهبی داشته، غافل نماند.

متأسفانه به دلیل برخی مشکلات و حساسیت‌ها و به رغم نزدیک بودن زمان مسئولیت این افراد به دوره حاضر، اطلاعات در خصوص جانشینان متولی آستان قدس در عهد پهلوی ناقص و بسیار اندک است و تاکنون اثر مدون و کاملی پیرامون آنها، خصوصاً کسانی که در عصر پهلوی دوم زمام امور آستانه را برعهده داشته‌اند به رشته تحریر درنیامده است. بنابراین هویت، شخصیت و عملکرد کسانی که در این مقطع زمانی سرپرست امور بوده‌اند در حاله‌ای از ابهام قرار گرفته و در مواردی ناشناخته باقی مانده است. در حالی که اطلاع یابی از هویت و عملکرد این افراد و جایگاه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آن بسیار حائز اهمیت بوده و می‌تواند ما را در جریان پیشرفت یا رکود و پس رفت این نهاد بزرگ مذهبی در این برهه از زمان قرار دهد.

از آنجایی که اکثر افراد نام برده از مقامات و رجال سیاسی این دوره به شمار می‌آیند در کتابهایی که پیرامون شرح حال رجال عصر پهلوی نوشته شده اشاراتی کلی به زندگی و اقدامات آنها در طول حیاتشان صورت گرفته است. که از این دست می‌توان به کتابهای شرح حال رجال سیاسی - نظامی تاریخ معاصر (عاقلی، ۱۳۸۰)، بازیگران عصر رضاشاهی و محمدرضا شاهی (نجمی، ۱۳۷۳)، بازیگران عصر پهلوی از فروغی تا فردوست (طلوعی، ۱۳۷۴)، از سید ضیاء تا بختیار (بهنود، ۱۳۷۴)، بازیگران سیاست (احتشامی، ۱۳۲۸)، زندگی نامه سیاسی دکتر مظفر بقایی (آبادیان، ۱۳۷۷)، نخبگان سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی (شجیعی، ۱۳۸۳)، نخست‌وزیران ایران (عبدالله‌پور، ۱۳۶۹)، خاطرات جهانگیرخان تفضلی (توکلی، ۱۳۷۶)، دولتهای ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی (۱۳۷۹) اشاره نمود.

علاوه بر این منابع، سالنامه‌ها و ماهنامه‌های قدیمی نیز حاوی اطلاعات با ارزشی پیرامون زندگی، شخصیت و اقدامات این افراد می‌باشند که به عنوان نمونه به سالنامه دنیا و ماهنامه دادگستر می‌توان اشاره نمود. کتابهایی که مضمون روزشمار و تقویم تاریخ دارند نیز جسته و گریخته پیرامون اقدامات و عملکرد این افراد اطلاعاتی را در اختیار قرار می‌دهند. روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی (عاقلی، ۱۳۷۴) و تقویم تاریخ خراسان از مشروطه تا انقلاب اسلامی (جلالی، ۱۳۷۷) نمونه‌هایی از این دست محسوب می‌شوند. هم‌چنین در کتابهایی که با اولویت خراسان و رجال برجسته آن به نگارش درآمده است؛ نظیر فرهنگ خراسان (عطاردی، ۱۳۸۱) و وقایع خاور ایران (میرنیا، ۱۳۷۴) مطالب مفیدی در این خصوص مشاهده می‌گردد.

البته در کتابهایی که اختصاصاً پیرامون آستان قدس رضوی به رشته تحریر درآمده نیز توضیحات قابل توجهی ارائه شده است. از جمله مهم‌ترین این آثار می‌توان به کتابهای شمس‌الشموس (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴)، تاریخ آستان قدس (مؤتمن، ۱۳۵۵)،

تاریخ آستان قدس رضوی (عطاردی، ۱۳۷۱) اشاره نمود. تفاوت این منابع با دیگر موارد در این است که در این کتابها علاوه بر اشارات اجمالی به شرح حال و زندگی این افراد توضیحات قابل ملاحظه ای پیرامون اقدامات و عملکرد ایشان در مدت نیابت تولیتشان ارائه شده است که می تواند پژوهشگر را در این عرصه یاری دهد.

علی منصور

علی منصور ملقب به منصورالملک در سال ۱۳۰۵ هجری قمری برابر با ۱۲۶۵ هجری شمسی تولد یافت. (سالنامه دنیا، ۱۳۲۵). وی پس از انجام تحصیلات مقدماتی وارد دوره سوم مدرسه علوم سیاسی شد که به کوشش میرزا حسن خان مشیر الدوله تأسیس شده بود. منصور پس از گذراندن دوره این مدرسه در سال ۱۲۸۶ وارد خدمت وزارت امور خارجه شد و مدتها در اداره مربوط به انگلیس که ریاست آن با ظهیر الملک بود، انجام وظیفه نمود (عاقلی، ۱۳۸۴). اولین سمت منصور در این اداره مترجمی بود و بعد به ترتیب به ریاست کارگزینی، ریاست شعبه تجارت اداره محاکمات و ریاست اداره انگلیس که از ادارات مهم وزارت خارجه بود، رسید (دولتهای ایران از میرزا حسین خان مشیر الدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹). منصور در ادامه و در سال ۱۲۹۸ شمسی به کفالت وزارت خارجه دست یافت (عاقلی، ۱۳۸۰). وزیر مختار انگلیس در تهران پس انتصاب منصور به معاونت و کفالت وزارت امور خارجه طی گزارشی به لندن متذکر شد این انتصاب از نظر ما بهترین انتصاب است زیرا ما با منصور روابط بسیار صمیمانه ای داریم (عاقلی، ۱۳۸۴). اندکی بعد علی منصور از وزارت خارجه به وزارت داخله منتقل و به عنوان معاون وزارت داخله انتخاب می گردد. او هم چنین در نخستین سالهای سلطنت رضاشاه به استانداری آذربایجان منصوب و راهی این دیار می شود (دولتهای ایران از میرزا حسین خان مشیر الدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹).

چندی بعد یعنی در سال ۱۳۰۲ منصور در کابینه دوم مشیرالدوله کفالت وزارت کشور را بر عهده می گیرد و در سال ۱۳۰۵ در کابینه مستوفی الملک نیز مجدداً همین سمت را احراز می نماید (عبدالله پور، ۱۳۶۹). از دیگر مناصب این شخصیت سر شناس باید از حضور او در کابینه مخبرالسلطنه هدایت یاد نمود. او در سال ۱۳۰۸ به عنوان وزیر کشور در جمله اعضای هیأت دولت وارد و عرصه جدیدی در زندگی سیاسی اش باز می شود. چندی بعد با تغییراتی که در کابینه مخبرالسلطنه ایجاد می گردد سمت منصور نیز تغییر نموده و وزارت طرق به او سپرده می شود (عاقلی، ۱۳۸۰). البته در ترمیم های بعدی که در این کابینه صورت می پذیرد منصور الملک همچنان در وزارت طرق ابقاء می شود. باید گفت او پست وزرات را تا شهریور ۱۳۱۲ که فروغی برای بار دوم به نخست وزیری می رسد حفظ می نماید (عبدالله پور، ۱۳۶۹).

از اقدامات منصور در این مقطع باید از اتمام و افتتاح راه چالوس یاد نمود (عاقلی، ۱۳۸۰). سال ۱۳۱۴ تاریخ مهمی در زندگی سیاسی منصور به شمار می آید. او در این سال به جرم ارتشاء و اخذ پانزده هزار تومان رشوه از شرکت کامپساکس، برکنار و تحت تعقیب جزایی قرار می گیرد (نجمی، ۱۳۷۳). محسن صدر الاشراف وزیر وقت عدلیه وی و معاونش را به سوء استفاده در راه سازی متهم و از مجلس تقاضای محاکمه آنها را می نماید. جلسه محاکمه در دیوان عالی کشور با حضور کلیه مستشاران و دادستان کل تشکیل می شود. اما در نهایت از منصور و یارانش رفع اتهام می گردد.

منصور پس از برائت خود به مدت سه سال بیکار می ماند تا این که در مرداد ماه ۱۳۱۷ در کابینه جم به وزارت صناعت که تازه تشکیل یافته گمارده می شود (عاقلی، ۱۳۸۰). شغل بعد او در کابینه ای که متعلق به متین دفتری است وزارت پیشه و هنر می باشد تا این که در تیرماه ۱۳۱۹ به عنوان نخست وزیر برگزیده می شود (شجیعی، ۱۳۸۳). در مورد علی منصور گفته شده که او از طرفداران سیاست انگلیس در ایران بوده است و انتخاب وی از طرف رضا شاه نیز به منظور نزدیکی به انگلیسی ها صورت می گیرد (دولتهای ایران از میرزا حسین خان مشیرالدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹). در هر حال عمر دولت منصور مانند بسیاری از دولت های این زمان کوتاه است زیرا با ورود نیروهای نظامی دو دولت روسیه و انگلیس از مرزهای شمال، غرب و جنوب غربی و بمباران شهرهای این مناطق و در پی آن متلاشی شدن پادگان ها، دولت منصور در ۵ شهریور ۱۳۲۰ ناچار به استعفا می شود (شجیعی، ۱۳۸۳).

پس از این وقایع و استعفای رضاشاه و خروج او از کشور، در خراسان نیز تحولاتی بروز می کند. پاکروان استاندار خراسان در اثر فشار افکار عمومی از کار برکنار می شود و منصورالملک از طرف دولت فروغی کاندیدای استانداری خراسان می گردد.^۱ (عاقلی، ۱۳۸۰). منصور در تاریخ ۱۲ دی ماه ۱۳۲۰ به عنوان نیابت تولیت عظمی و استاندار خراسان به مشهد می آید و تا هشتم آذر ماه ۱۳۲۴ نیز در این شهر اقامت نموده و مشغول به کار می شود.

اما برجسته ترین اقدامات منصور در طی حضور در خراسان و آستان قدس رضوی :

- اتمام ساختمان موزه که در تاریخ ۲۲ آذر ماه ۱۳۲۴ عملیات آن به انجام رسیده و به روی مردم گشوده می شود.
- خریداری باغ و عمارت استانداری و مزرعه بغینو برای آستان قدس (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).
- انتقال ساختمان کتابخانه آستان قدس از مکان قدیمی اش به مکان دیگری واقع در روبروی خیابان تهران (خیابان امام رضا) در ۲۹ مهر ماه ۱۳۲۳ (سازمان کتابخانه ها...، سند شماره ۳۱۱۳۴/۱۴).
- برچیدن سنگهای مرمر یشم نمای از کف حرم و استفاده از سنگهای صورتی و سفید آن جهت سنگ فرش کف گنبد حاتم خانی و سایر بیوتات متبرکه.
- تعمیر گنبد الهوردی خان، معرق کاری داخل حرم، تعمیر لوله کشی داخل حرم، تعمیر قنات های ملک آباد، آصف الدوله، رکن آباد و درخت کاری برخی باغات آستان قدس از دیگر اقدامات وی در آستان قدس محسوب می شود (سازمان کتابخانه ها...، سند شماره ۴۶۹-۴۸۱/۴۵۷۹۹).

البته در زمان استانداری و نایب تولیت منصور در خراسان وضعیت خوار و بار دچار مشکلاتی می شود. زیرا مقاطعه کاران ارزاق عمومی را به قوای نظامی خارجی که خراسان را اشغال کرده بودند تحویل می دادند، بنابراین قحطی مصنوعی در شهر ایجاد می شود. علی منصور به عنوان نایب تولیت و استاندار خراسان تصمیم می گیرد جهت رفع این مشکل و رساندن ارزاق عمومی به مردم اقدام به ساخت بقیه بنای کتابخانه، موزه، تالار تشریفات و مقبره شیخ بهایی نماید. همچنین ساختمان مهمانخانه طوس که متصل به مهمانسرای حضرت بود و نیز ساختمان های دیگری که مورد لزوم بیمارستان شاه رضا بود را به اتمام برساند و با به کار گرفتن اقشار ضعیف و کم درآمد و پرداخت اجرت روزانه به آنها ضمن جلوگیری از تکدی گری این افراد این مکانها را نیز ساخته و مورد بهره برداری قرار دهد (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).

پس از این منصور در مقابل تحریکات و نامالیماتی که به اقتضای زمان به وجود می آید تاب نمی آورد؛ بنابراین به تهران احضار می شود. از آن پس او تا پایان سال ۱۳۲۵ شغلی ندارد تا این که در انتهای همین سال به عنوان استاندار آذربایجان انتخاب می شود. البته اوضاع آذربایجان در این زمان بسیار آشفته و درهم ریخته است زیرا یک سال تمام متجاسرین بر آن حکومت کرده اند. هنوز چند ماهی از استانداری او بر آذربایجان نگذشته که ندای عدم رضایت از هر طرف بلند می شود و

منصور مجبور به ترک آذربایجان می‌گردد. بنابراین او بار دیگر در زمره رجالی قرار می‌گیرد که منتظر ارجاع شغل جدید هستند.

منصور در اواخر حکومت ساعد به ریاست شورای عالی برنامه منصوب می‌شود و اندکی بعد نمایندگان دوره شانزدهم به او ابراز تمایل می‌نمایند(عاقلی، ۱۳۸۰). برخی معتقدند این تغییر گرایش تا حدودی از آن رو ست که شاه مایل به برقراری ارتباط نزدیک تر با آمریکا شده است بنابراین منصور را مهره مناسبی تشخیص می‌دهد. چون او از میان رجال دوره پدرش شهرت به نزدیکی با انگلستان ندارد و می‌توان وانمود کرد که انگلیس و شوروی عزل او را خواسته اند(بهنود، ۱۳۷۴). گرچه در این ماجرا برخی نیز هدف اصلی از روی کار آوردن دولت منصور را تصویب لایحه الحاقی گس-گلشائیان عنوان کرده اند(آبادیان، ۱۳۷۷). به هر تقدیر منصور کابینه خود را در ۱۴ فروردین ۱۳۲۹ به مجلس شورای ملی معرفی و پس از رأی اعتماد مجلس مشغول به کار می‌شود اما این بار هم مانند قبل دولتش دوام چندانی ندارد و در تیرماه ۱۳۲۹ با استعفای وی به شکل غیرمنتظره‌ای به پایان می‌رسد.

آخرین سمت های سیاسی منصور، سفیر کبیری ایران در ایتالیا (عاقلی، ۱۳۷۴)، سفیر ایران در ترکیه و سفیر سیار ایران در دول اروپایی است که به جای سپهبد زاهدی به مدت چهار سال در سوئیس اقامت می‌گزیند(عاقلی، ۱۳۸۰). پیرامون شخصیت و عملکرد منصور نظرات و اعتقادات گوناگونی وجود دارد برخی او را سیاستمداری مرموز، ریاکار و مزدور می‌دانند که برای خدمت به رضا شاه ساخته شده بود(توکلی، ۱۳۷۶) و گرفتن حق دلالی(پور سانتاژ) را به خاندان پهلوی آموخت(بهنود، ۱۳۷۴). البته در مقابل عده ای نیز براین باورند که منصور فردی ضعیف و بی اختیار بوده که جز اجرای اوامر ملوکانه وظیفه ای برای خود نمی‌شناخته است. این گروه او را فردی فاقد شم سیاسی معرفی می‌کنند که قادر نبود در شرایط حساس شهریور ۱۳۲۰ نقش یک مشاور صدیق برای شاه عمل کند و کشور را از تجاوز و حمله نیروهای متفقین به دور نگه دارد(طلوعی، ۱۳۷۴). منصور سرانجام در اوائل دهه پنجاه درگذشت.^۲

نمونه امضاء:

منصور
منصور، علی

ناصر اعتمادی

ناصر اعتمادی معروف به «نصرالدوله» در سال ۱۲۷۱ شمسی در تهران متولد می شود. او که برادرزاده حاجی «مجدالدوله»، داماد ناصرالدین شاه است پس از انجام تحصیلات ابتدایی و متوسطه به اروپا می رود و مدتی در روسیه در رشته نظام مشغول به تحصیل می شود. پس از فراغت از تحصیل به آلمان رفته و قریب به ده سال در آنجا اقامت می نماید (عاقلی، ۱۳۸۰). اعتمادی پس از مراجعت به ایران در اداره کل قشون به عنوان رئیس محاسبات وزارت جنگ انتخاب و در ادامه به ریاست قشون آذربایجان برگزیده می شود. در مراجعت به تهران بار دیگر به عنوان فرمانده قشون اصفهان تعیین و عازم این شهر می گردد (سالنامه دنیا، ۱۳۲۶).

اعتمادی در سال ۱۲۹۷ به وزارت داخله منتقل و سمت حکمرانی بنادر را عهده دار می شود. اندکی بعد نیز حکومت خمسه و زنجان به او پیشنهاد می شود بنابراین او عازم این ناحیه شده و چندی حاکم آنجا می گردد (عاقلی، ۱۳۸۰). در جریان کودتای ۱۲۹۹ وی بنا به دستور حکومت مرکزی دستگیر و در تهران زندانی می شود اما پس از هشت ماه از زندان آزاد می گردد. از آن پس به کار آزاد و مطالعات درسی می پردازد. ناصر اعتمادی در زمانی که درگاهی، ریاست نظمی را بر عهده دارد به اتهام تشکیل کمیته بلشویکی به همراه ملک الشعراء بهار و سید حسین زعیم دستگیر شده و به سمنان تبعید می گردد، تا اینکه سرلشکر کوپال به ریاست نظمی انتخاب شده و دستور آزادی ایشان را صادر می نماید.

نامبرده در سال ۱۳۱۷ به ریاست هیأتی از مهندسين برای خرید و حمل کارخانه ذوب آهن به آلمان رفته و برای حمل وسایل کارخانه به ایران تلاش می نماید اما به واسطه بروز جنگ جهانی دوم و وقایع شهریور ۱۳۲۰ ورود کارخانه ذوب آهن به ایران میسر نمی شود و او بعد از چهار سال اقامت در آلمان به ایران باز می گردد. اعتمادی پس از مراجعت به عنوان معاون وزیر راه (سالنامه دنیا، ۱۳۲۶) و چندی بعد یعنی در فروردین ۱۳۲۲ به عنوان معاون نخست وزیر (علی سهیلی) برگزیده می شود (عاقلی، ۱۳۷۴). دستیابی او به پست وزارت یک سال بعد میسر می گردد به این ترتیب که او در سال ۱۳۲۳ موفق به احراز پست وزارت کشاورزی در کابینه محمد ساعد می شود (سمیعی، ۱۳۶۵).

پست های نیابت تولیت آستان قدس و استانداری خراسان در ۱۳۲۴ به اعتمادی سپرده می شود. برخی منابع شروع به کار او را ۲۲ آذر (جلالی، ۱۳۷۷؛ عاقلی، ۱۳۷۴) و پاره ای دیگر ۸ اسفند ماه ذکر می کنند (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴). اما در هر حال خاتمه کار وی در مرداد ماه ۱۳۲۵ فرا می رسد (مؤتمن، ۱۳۵۵). آنچه از کنکاش در میان اسناد در زمینه اقدامات اعتمادی در مدت حضور در آستان قدس رضوی حاصل می شود حاکی از آن است که او در زمان تصدی اش علاوه بر انجام امور روزمره اداری و مالی که شامل تأمین هزینه های لازم در بخش های مختلف آستان قدس هم چون بیمارستان شاه رضا، کتابخانه، نوانخانه، جذامی خانه، مهمانخان، دار التریبه شاهپور، دار التولیه ... می باشد (سازمان کتابخانه ها ...، سند شماره ۶۴-۴۶۳۹۳/۵۸، ۳۰-۲۸/۴۶۵۲۸) اقدام به خرید املاک دوراب و سعد آباد در ناحیه تربت حیدریه نموده (سازمان کتابخانه ها و ...، سند شماره ۴۶۴۹۱/۱۹)؛ و اقداماتی نیز در جهت انجام تعمیرات و نوسازی در ایوان طلای صحن (صحن آزادی)، ایوان طلای صحن عتیق (صحن انقلاب)، پشت بام حرم مطهر و سرای شاهوردیخان، از موقوفات آستان قدس) صورت داده است (سازمان کتابخانه ها و ...، سند شماره ۴۶۵۱۵/۳۴، ۴۸۵ و ۳۹۱/۴۶۵۱۲). البته در برخی منابع به این مطلب نیز اشاره شده است که اعتمادی در دوران مسؤلیتش کلیه سنگ های کف صحن قدیم را که از دوره تولیت وزیر نظام^۳ مفروش بوده را بر می چیند و ضمن زیر سازی آن با بتن آرمه، صحن مذکور را با سنگ خلیج سنگ فرش می نماید. (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴)

در بررسی اسناد و مدارک نکات و مطالب جالب توجهی دیگری نیز مشاهده شد که ذکر آن خالی از لطف نبوده و تا حدودی می تواند بیانگر نظر و روش اعتمادی در اداره امور اداری و فرهنگی آستان قدس در زمامت نایب التولیه بودنش، باشد. از این جمله نامه ای است که خطاب به رؤسای ادارات و دوائر مختلف آستان قدس نوشته و در آن از منفعل بودن مدیران گلایه مند است. او در این زمینه صراحتاً می نویسد: "...به طوری که مشاهده می شود اکثر پیشنهادات واصله از دوائر و شعب آستان قدس به طور حکایت و گزارش است و انجام آن را مو کول به نظر اینجانب می کنند. خاطر نشان می شود رؤسای ادارات

بایستی در انجام امور خود مطالعه، پس از تشخیص صرفه و صلاح با مسؤولیتی که دارند صریحا اظهار نظر کنند تا دستور اقدام داده شود چنانچه بر خلاف این دستور پیشنهادی بفرستند علاوه بر اینکه ترتیب اثر داده نمی شود پیشنهاد دهنده مؤاخذه می شود" (سازمان کتابخانه ها ...، سند شماره ۳۱۰۸۹/۱۸).

قابل ذکر است در میان اسناد این دوره سند پرداخت مقرری به ناصر اعتمادی در اسفند ماه سال ۱۳۲۴ یافت شد که نشان می دهد وی از بابت حق التولیه و حق النظاره حدود ۱۰۰۰ تو مان در ماه مقرری داشته است (سازمان کتابخانه ها و.../۴۶۳۸۸/۱۱۴).

ظاهراً اعتمادی پس از عزل از نیابت تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان چندی به عضویت هیأت مدیره بانک صنعت و معدن ایران در آمده و مدتی نیز ریاست هیأت مدیره شیلات ایران و شوروی را عهده دار می شود (سالنامه دنیا، ۱۳۲۶). او سرانجام در سال ۱۳۲۸ در سن ۶۰ سالگی در تهران در می گذرد.

درباره خصوصیات اخلاقی و دانش وی گفته شده که وی مردی باسواد، دست و دل باز و کم کار بوده (عاقلی، ۱۳۸۰) که به زبانهای روسی و آلمانی به خوبی تسلط داشته و فرانسه و انگلیسی را نیز در حد متوسط می دانسته است (سالنامه دنیا، ۱۳۲۶).

نمونه امضاء :

غلام حسین (آقا خان) اشرفی

غلام حسین اشرفی در سال ۱۲۷۹ در تهران به دنیا آمد. با آنکه نامش «آقا خان» بود بعضی او را غلامحسین می خواندند و البته او نیز «اشرفی» بدون ذکر نام کوچک امضاء می کرد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در مدرسه تربیت تهران به اتمام رسانید و سپس وارد مدرسه حقوق و علوم سیاسی گردید. در ۱۹ سالگی فارغ التحصیل شد و چون خانواده اش سابقه ممتدی در خدمات دولتی داشتند در ۲۱ سالگی یعنی در سال ۱۲۹۷ وارد خدمت وزارت دارائی شد. سپس در شهرداری تهران و بانک سپه مشغول کار گردید (احتشامی، ۱۳۲۸). در سال ۱۳۰۶ به دعوت علی اکبر داور با رتبه ۴ قضایی وارد دادگستری شد. اولین سمتش بازپرسی تهران بود. سپس رئیس محکمه بدایت و مستشار استیناف شد.

در ۱۳۱۲ مجدداً به وزارت دارائی بازگشت و ابتدا با ریاست اداره دارایی و سپس مدیر کلی آن ارتقاء درجه پیدا نمود. اشرفی در ادامه و در سال ۱۳۱۹ با مقام مدیر کلی به وزارت پیشه و هنر راه می یابد و چندی بعد یعنی در سال ۱۳۲۱ در کابینه احمد قوام به عنوان معاون نخست وزیر انتخاب می شود (عاقلی، ۱۳۸۰). علی سهیلی که مأمور تشکیل دولت می شود (۲۳ دی ماه ۱۳۲۲) اشرفی را مجدداً در همین پست ابقاء می کند او این سمت را تا آخر دوره چهاردهم مجلس شورای ملی به مدت دو سال و نیم حفظ می کند (احتشامی، ۱۳۲۸).

سر انجام در ۲ مرداد ماه ۱۳۲۵ غلام حسین اشرفی به عنوان استاندار خراسان و نیابت تولیت آستان قدس رضوی انتخاب شده و تا ۲۵ اسفند ۱۳۲۶ در مشهد عهده دار امور می شود (جلالی، ۱۳۷۷؛ میر نیا، ۱۳۷۴). در مورد اقدامات اشرفی در آستان قدس باید اذعان نمود که عملکرد وی بیشتر در منابع چاپی انعکاس یافته است و منابع آرشیوی موجود حاوی اطلاعات چندانی نیست. از جمله موارد قابل اعتنا در این منابع نامه ای است که محمودی، رئیس وقت حسابداری آستان قدس به او کتایی، رئیس کتابخانه نوشته و نظر نایب التولیه را پیرامون نحوه تأمین منابع کتابخانه بیان می نماید. در بخشی از این نامه آمده است: "... مبلغ ۲ هزار و پانصد ریال اعتبار جهت خرید کتاب به نظر نیابت تولیت رسید مقرر فرمودند قیمت این کتابها را بپردازید ولی در آیند آقای او کتایی باید مراقبت بیشتری در انتخاب و خرید کتاب داشته باشند شأن و اهمیت کتابخانه آستان قدس به داشتن کتب نفیسه است نه تعداد زیاد کتاب..." (سازمان کتابخانه ها ...، سند شماره ۳/۱۰۰۵۳).

البته سند مربوط به دریافت مقرری از آستان قدس نیز جالب توجه است. زیرا در این سند به پرداخت مبلغ ۱۰۰۰ تومان بابت حق التولیه و حق النظاره به وی اشاره شده است (سازمان کتابخانه ها...، سند شماره ۴۶۵۲۶/۶۹). اما در سایر منابع پیرامون اقدامات اشرفی در طی یک سال و هشت ماه حضورش در آستان قدس توضیحات مفصل تری ارائه شده است که برجسته ترین موارد آن عبارت است از:

- اقدام جهت سنگ فرش نمودن کف صحن عتیق (صحن انقلاب کنونی) (احتشام کویانیان، ۱۳۵۴).^۴
- فسخ اجاره املاک مزروعی آستان قدس که از دوره فتح الله پاکروان در اجاره شرکت فلاحتی خراسان بود. با این اقدام از سال ۱۳۲۶ کلیه املاک مزروعی آستان قدس از اجاره این شرکت خارج گردیده و در اختیار مأموران آستانه قرار می گیرد (همان).^۵
- چاپ جلد چهارم فهرست کتابهای کتابخانه آستان قدس رضوی (مؤتمن، ۱۳۵۵).

غلامحسین اشرفی پس از عزل از مناصبش در خراسان مدتی خانه نشین می شود تا این که در کابینه عبدالحسین هژیر که در ۳۰ خرداد ۱۳۲۷ تشکیل می گردد به جای فخرالدین شادمان به عنوان وزیر اقتصاد ملی برگزیده می شود (دولتهای ایران از میرزا نصر الله خان مشیر الوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹). او این سمت را در کابینه محمد ساعد نیز که پنج ماه بعد روی کار می آید؛ حفظ می نماید (سمیعی، ۱۳۶۵). غلام حسین اشرفی معروف به آقا خان سرانجام در سال ۱۳۳۶ در سن ۵۸ سالگی از دنیا می رود (عاقلی، ۱۳۸۰).

ابوالحسن احتشامی پیرامون خصوصیات وی آورده است که: اشرفی مردی اجتماعی و بسیار طرفدار نظم و ترتیب بود و به زبانهای فرانسه و انگلیسی نیز تسلط کامل داشت (احتشامی، ۱۳۲۸).

نمونه امضاء :

اشرفی، آقا خات

محمود بدر

محمود بدر فرزند میرزا احمد خان نصیرالدوله در سال ۱۲۷۱ متولد شد (عاقلی، ۱۳۸۱). پس از اتمام تحصیلات ابتدایی در تهران، تحصیلات متوسطه و عالییه خود را در انگلستان به پایان رسانید و از دانشگاه کمبریج در رشته اقتصاد فارغ التحصیل گردید (مرسلوند، ۱۳۷۶). او بعد از ورود به ایران در ۱۳۲۷ قمری با سمت مترجم وارد وزارت مالیه شد (سالنامه دنیا، ۱۳۲۴) و مدتی منشیگری و مترجمی منسس، رئیس بلژیکی اداره گمرک را به عهده گرفت (عاقلی، ۱۳۸۱). در پی ورود آرتور میلیسپو به ایران و سپردن ریاست کل دارایی ایران به وی تعدادی مستشار آمریکایی به ایران می‌آیند. محمود بدر مدتی به عنوان معاون در کنار مستر گور، یکی از مستشاران آمریکایی که ریاست کل محاسبات مالیه را بر عهده داشت، مشغول به کار می‌شود.

اندکی بعد او که در حال طی نمودن مراحل ترقی و پیشرفت است موفق به احراز پست ریاست اداره محاسبات وزارت راه می‌شود (سالنامه دنیا، ۱۳۲۴). در سال ۱۳۱۰ و در همین سمت به همراه ارباب کیخسرو شاهرخ، نماینده زرتشتیان در مجلس شورای ملی مأمور پایان بخشیدن به فعالیتهای راه آهن می‌شود (مرسلوند، ۱۳۷۶). و در همین سال مقام مدیر کلی وزارت دارایی و سپس خزانه داری کل کشور را نیز احراز می‌نماید (عاقلی، ۱۳۸۱). در سال ۱۳۱۵ علی اکبر داور، بدر را به عنوان معاون خود در وزارت مالیه منصوب می‌نماید (همان). پس از خودکشی داور او به عنوان کفیل این وزارت خانه عهده‌دار امور می‌شود (دولتهای ایران از میرزا نصر الله خان مشیر الدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹). وی در زمانی که کفالت وزارت مالیه را بر عهده دارد به همراه وثیقی، معاون اداره کل تجارت و انصاری، رئیس اداره امور اقتصادی وزارت خارجه برای مذاکره در امور تجاری و اقتصادی و مذاکرات پایاپای بین ایران و آلمان به برلین می‌رود و موفق به عقد قرارداد تهاتری بین ایران و آلمان می‌گردد (مکی، ۱۳۷۴).

در ادامه در کابینه‌ای که در مهر ۱۳۱۶ محمود جم مأمور تشکیل آن می‌گردد به عنوان وزیر مالیه منصوب و تا آبان ۱۳۱۸ در این پست مشغول به کار می‌شود (عاقلی، ۱۳۷۴). او هم چنین بعد از شهریور ۱۳۲۰ در کابینه علی سهیلی به عنوان وزیر مالیه حضور یافته و عهده‌دار وزارت دارایی می‌گردد (دولتهای ایران از میرزا نصر الله خان مشیر الدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹). کمی بعد در ۲۸ بهمن ۱۳۲۱ بدر مجدداً در کابینه دوم علی سهیلی پست وزارت را احراز می‌کند؛ منتهی این دفعه به عنوان وزیر بازرگانی و پیشه و هنر به مجلس معرفی می‌شود (سمیعی، ۱۳۶۵).

از این پس بدر تا سه سال پست مهم دولتی در اختیار ندارد تا اینکه در خرداد ۱۳۲۴ محسن صدرااشراف از طرف شاه مأمور تشکیل کابینه می‌گردد. او بدر را به عنوان وزیر پیشنهادی خود جهت وزارت دارایی به مجلس معرفی می‌کند. بدر در این سمت به خاطر فروش خالصجات خیرآباد ورامین به شدت از سوی دکتر محمد مصدق وکیل اول تهران مورد انتقاد گرفته و علیه او اعلام جرم می‌شود (مکی، ۱۳۷۴). در اختیار داشتن پست وزارت برای او در این مقطع بسیار کوتاه است و بیش از پنج ماه طول نمی‌کشد زیرا دولت صدرااشراف دولت مستعجل است و در ۲۹ مهر ۱۳۲۴ به پایان می‌رسد (دولتهای ایران از میرزا نصر الله خان مشیر الدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹).

محمود بدر سرانجام در ۲۴ بهمن ۱۳۲۶ از طرف محمدرضا پهلوی به عنوان نیابت تولیت آستان قدس رضوی انتخاب و عازم مشهد می‌شود البته تنها با این سمت و استانداری خراسان به عباس قلی گلشائیان و محسن صدر الاشراف محول می‌گردد. در مورد انتهای دوره نیابت تولیت محمود بدر تا حدودی اختلاف نظر وجود دارد. برخی پایان آن را فروردین ۱۳۳۰ (جلالی، ۱۳۷۷) و پاره ای دیگر تیر ماه همین سال عنوان می‌کنند (مؤتمن، ۱۳۵۵). اما مهم ترین اقدامات محمود بدر در مدت سه سال و اندی تصدی پست نیابت تولیت آستان قدس رضوی:

— انجام مذاکره با وزارت دارایی، صاحب سهام و سرمایه شرکت فلاحتی خراسان و تنظیم موافقت‌نامه‌هایی که به اختلافات موجود فیصله دهد (مؤتمن، ۱۳۵۵).^۶

— پوشش روی نهر صحن عتیق (صحن انقلاب) با بتون آرمه در سال ۱۳۲۹ (عطاردی، ۱۳۸۱).^۷

- سنگ فرش کف صحن عتیق با سنگهای خلج، سنگ نمودن ازاره‌های صحن و کاشیکاری بقیه سطوح آن تا بام (عطاردی، ۱۳۷۱).

- مرمت و تجدید آینه کاری سقف دارالسیاده در سال ۱۳۳۰ (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).^۸

- تنظیم و چاپ جلد پنجم فهرست کتب کتابخانه آستان قدس در سال ۱۳۲۹ (مؤتمن، ۱۳۵۵).

- خرید پنج هزار جلد کتاب برای کتابخانه آستان قدس رضوی (نامه آستان قدس، ۱۳۴۰).

- تأمین برخی نیازهای ضروری جذامیان از جمله تهیه کتری و لیوان آبخوری از محل قراضه‌های مس موجود در خزانه (سازمان کتابخانه‌ها...، سند شماره ۶۷۸۲۰/۲).

- انعقاد قرار داد بین آستان قدس و شرکت سهامی بیمه ایران جهت منظور نمودن مقررات بیمه بازنشستگی برای کارمندان آستان قدس در سال ۱۳۲۷ (عطاردی، ۱۳۸۱).

بعدها محمود بدر کانون بازنشستگان کشوری را تشکیل داده و خود ریاست آن را برعهده می‌گیرد. تا این که زندگیش در سال ۱۳۴۷ به پایان می‌رسد و در سن ۷۶ سالگی درگذشت (عاقلی، ۱۳۸۰).

نمونه امضاء:

بدر، محمود

مصطفی قلی رام

مصطفی قلی رام معروف به «انتخاب الملک» پسر علی اکبر خان انتخاب الملک در سال ۱۲۷۷ در مشهد متولد گردید (میرنیا، ۱۳۷۴). او تحصیلات خود را در حد متعارف در مشهد به انجام می‌رساند و در ادامه به شغل معلمی رو می‌آورد. سپس به تهران رفته و زبان فرانسه را فرا می‌گیرد. مدتی بعد عازم اروپا شده و در آن جا مشغول به تحصیل می‌گردد. بعد از بازگشت به ایران کار خود را از وزارت فواید عامه شروع می‌کند؛ پس از کسب مناصبی در آن وزارتخانه (عاقلی، ۱۳۸۰) به وزارت دارایی انتقال پیدا کرده و مدتی ریاست کارگزینی و پیشکاری دارایی خراسان را عهده‌دار می‌گردد (میرنیا، ۱۳۷۴). در ادامه پست مدیر کلی انحصار تریاک و چندی بعد ریاست اداره دخانیات به او سپرده می‌شود (عاقلی، ۱۳۸۰).

در ۱۸ آذر ۱۳۱۸ با عزل سرتیپ مهدی قلی تاج بخش از ریاست کل اداره کشاورزی، مصطفی قلی رام در کابینه دکتر احمد متین این سمت را احراز می کند (میرنیا، ۱۳۷۴). او هم چنین در ۴ تیر ۱۳۱۹ زمانی که علی منصور مأمور تشکیل دولت می شود؛ ضمن ابقا در پست ریاست کل کشاورزی به عنوان منشی هیأت دولت نیز بر گزیده می شود (عاقلی، ۱۳۷۴). رام در دولت بعد (کابینه علی فروغی) که در ۶ شهریور ۱۳۲۰ تشکیل می گردد هم چنان سمت خود را حفظ می کند (سمیعی، ۱۳۶۵). تا اینکه در همین سال به عنوان شهردار تهران انتخاب و چندی عهده دار این سمت می شود. شایان ذکر است آخرین پست دولتی انتخاب الملک قبل از انتخابش به عنوان نیابت تولیت آستان قدس رضوی ریاست اداره کل آمار و سجل احوال می باشد (عاقلی، ۱۳۸۰).

مصطفی قلی رام در فروردین سال ۱۳۳۰ به عنوان نیابت تولیت آستان قدس رضوی انتخاب می شود (احتشام کاویانیا، ۱۳۵۴). ظاهراً کوتاهترین دوره نیابت تولیت در آستان قدس رضوی متعلق به رام می باشد زیرا مدت نیابت تولیتش بیش از هشتاد و نه روز به طول نمی انجامد (عطاردی، ۱۳۸۱). اقدامات رام در مدت کوتاه حضورش در آستان قدس به لحاظ کمیت معدود و انگشت شمار است اما ظاهراً مورد رضایت و توجه برخی خواص قرار می گیرد. اهم اقدامات او عبارت است از:

- احداث چهار حوض جدید در صحن عتیق در محل چهار حوض قدیمی جهت رفع مشکل زائران برای وضو
- دستور ساخت چاه عمیقی در جنوب غربی فضای موزه برای استفاده کتابخانه، موزه و سایر بیوتات متبرکه (احتشام کاویانیا، ۱۳۵۴).

رام در ۲۷ خرداد ۱۳۳۰ به تهران احضار می شود؛ آیت الله فقیه سبزواری طی تلگرافی به محمدرضا پهلوی ضمن ابراز رضایت از حسن خدمات وی در طی مدت حضورش در آستان قدس خواستار ابقای او در این سمت می شود اما شاه که سید جلال الدین تهرانی را برای احراز این پست در نظر دارد مصطفی قلی رام را به سمت استانداری خراسان منصوب می کند (جلالی، ۱۳۷۷).

رام در ۲۶ اسفند همین سال از سوی دکتر مصدق به عنوان وزیر کشور انتخاب می شود (عاقلی، ۱۳۷۴) ظاهراً مدت تصدی او در این سمت نیز کوتاه است، زیرا به مناسبت افتتاح مجلس مؤسسان همگی اعضای کابینه استعفا می دهند و او نیز پست خود را از دست می دهد (دولتهای ایران از میرزا نصر الله خان مشیر الوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۴). البته رام علی رغم همه این اتفاقات تا مرداد ۱۳۳۵ که سید مهدی فرخ به عنوان استاندار جدید خراسان به مشهد می آید سمت استانداری خراسان را در اختیار دارد (جلالی، ۱۳۷۷).

مصطفی قلی رام در انتخابات دوره هجدهم ریاست انجمن نظارت بر انتخابات تهران را بر عهده می گیرد. برخی اعتقاد دارند او انتخابات مجلس شورای ملی و سنا را مطابق میل و دلخواه دولت، به انجام رسانده است. در ادامه رام شخصیتی است که مشاغل دیگری نیز به او پیشنهاد می شود. استانداری فارس و نمایندگی مجلس سنا از دوره دوم تا دوره پنجم دیگری مناصبی است که او موفق به احراز آن می شود. پایان عمر رام در سال ۱۳۶۰ فرا می رسد. او در سن هشتاد سالگی در تهران روی در نقاب خاک می کشد. در مورد خصوصیات اخلاقی وی گفته شده است که او مردی ثروتمند، بی سروصدا و محافظه کار بود که قریب به پنجاه سال مشاغل مختلف را در کشور به دست آورد (عاقلی، ۱۳۸۰).

نمونه امضاء:

رام، مصطفی قلی

نتیجه گیری

بررسی احوال و عملکرد نایب التولیه های آستان قدس رضوی در این برهه زمانی حاوی چند نکته مهم است که تا حدودی رویکرد کلی حکومت پهلوی دوم را در دهه آغازین آن نشان می دهد. موضوع نخست این است که رجال و شخصیت هایی که سمت نیابت تولیت را به دست آورده اند عموماً از اقشار تحصیل کرده جامعه می باشند. برخی از آنها هم چون علی منصور و غلام حسین اشرفی تحصیلات خود را در ایران سپری کرده اند و برخی دیگر پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی در ایران راهی اروپا شده و در آن جا به تحصیل پرداخته اند. نکته دوم وابستگی این افراد به شاهزادگان و خاندان های صاحب نام قاجاری است. این موضوع از برخورداری ایشان و پدرانشان از القاب و عناوین عهد قاجار هم چون " منصور الملک"، " نصر الدوله"، " انتخاب الملک" که به ترتیب القاب حسن علی منصور، ناصر اعتمادی و مصطفی قلی رام می باشد و نیز لقب " نصیر الدوله" که عنوان پدر محمود بدر می باشد به خوبی مشهود است و بیانگر این معنی است که این افراد منتسب به خاندان های مرفه و صاحب نفوذ می باشند.

موضوع دیگر مناصب و سمت های این افراد پیش از رسیدن به سمت نیابت تولیت می باشد. بررسی ها نشان می دهد همگی این افراد پیش از دستیابی به این پست در مجموعه تشکیلات دولت دارای تجارب مدیریتی بوده و نوعا دارای مشاغل مهم و حساسی هم چون نخست وزیری(منصور)، وزارت(منصور، اعتمادی و بدر)، معاونت وزیر(اعتمادی)، معاونت نخست وزیر و منشی هیأت دولت(اعتمادی و اشرفی) بوده اند.

البته نکته دیگری که باید به آن توجه نمود غیر بومی بودن این افراد است. رجال انتخاب شده اکثرا یا در پایتخت متولد شده یا در آن به رشد و تحصیل پرداخته اند(به غیر از رام که در مشهد متولد شده است). به این ترتیب می توان گفت جهت گیری کلی در انتخاب های صورت گرفته بر گزینش افراد دارای تحصیلات آکادمیک، فرنگ رفته، وابسته به خاندان های صاحب نفوذ قدیمی، دارای سوابق مدیریتی و پایتخت نشین است و بر خلاف گذشته(دوره پهلوی اول و دوره قاجار) دیگر از انتخاب صاحب منصبان نظامی و روحانیون خبری نیست.

در مجموع آنچه نباید از آن غافل ماند، اوضاع کشور در این مقطع زمانی است. آشفتگی و عدم ثبات که دامنگیر کشور شده به همه نقاط سرایت کرده و بر روند اداره امور آستان قدس نیز تأثیر گذاشته است. کوتاه ترین دوره نیابت تولیت در آستان قدس رضوی مربوط به این مقطع زمانی و متعلق به دوره سرپرستی مصطفی قلی رام (با ۸۹ روز) است. ضمن این که دو نفر دیگر یعنی اعتمادی و اشرفی نیز دوره سرپرستی کوتاهی در آستانه دارند. بدون شک این مسأله سبب شده افراد نام برده در کارنامه عملی شان چندان اقدام برجسته و قابل توجهی مشاهده نشود. آنچه به عنوان مهم ترین اقدامات در این بازه زمانی قابل اعتناست؛ انتقال ساختمان کتابخانه آستان قدس به روبروی خیابان تهران(خیابان امام رضا)، اتمام ساختمان موزه، خارج کردن املاک مزروعی آستان قدس از اجاره شرکت فلاحتی خراسان، عقد قرارداد با بیمه جهت برخورداری کارکنان از حقوق بازنشستگی و برخی اقدامات در حد تعمیرات محدود در صحن ها، رواقها و بعضا روضه منوره است که جزء برجسته ترین اقدامات به شمار می آید که برای مدت زمان ۱۰ سال چندان کارنامه درخشانی محسوب نمی شود. البته این موضوع تا حدودی بی ارتباط با مشکلات اقتصادی کشور نیست. اما بی کفایتی و بی تدبیری افراد، بعضا عدم علاقه به این سمت و عدم اطمینان از باقی ماندن در این پست می تواند از علل دیگر رکود و عدم پیشرفت در این برهه زمانی باشد.

پی نوشت ها

۱- از ۱۳۱۴ و پس از قتل مرحوم اسدی، امور تولید و استانداری توأمأً به وسیله فتح‌الله پاکروان اداره می‌شد و فروغی، نخست وزیر وقت مایل بود برای تسکین افکار عمومی، امور تولید از استانداری تفکیک شود. او در نظر داشت یکی از فرزندان اسدی به نیابت تولید عظمی منصوب شود و منصور فقط استاندار باشد ولی منصور قبول شغلی استانداری را موکول به صدور فرمان تولید می‌کند. براساس مذاکراتی که با فروغی به عمل می‌آید، قرار می‌شود علی منصور استانداری و تولید را توأمأً عهده‌دار شود و معاونت خود را در استانداری و آستان قدس به علی اکبر اسدی واگذار کند، ولی پس احراز این مناصب هیچ کدام از این تعهدات عملی نمی‌شود. رجوع شود به (عاقلی، ۱۳۸۰).

۲- اقوالی متفاوتی در این زمینه وجود دارد. برخی تاریخ درگذشت او را سال ۱۳۵۱ و عده ای دیگر زمان فوت او را آذرماه ۱۳۵۳ ذکر کرده اند. رجوع شود به (عاقلی، ۱۳۸۰)، (دولتهای ایران از میرزا حسین خان مشیرالدوله تا میر حسین موسوی، ۱۳۷۹).

۳- متولی باشی آستان قدس در دوره قاجاریه.

۴- ظاهراً این کار از دوره اعتمادی آغاز می‌شود اما در مدت زمان کوتاه مسؤولیت او به اتمام نمی‌رسد و غلام حسین اشرفی آن را ادامه می‌دهد که متأسفانه در این مقطع نیز به پایان نمی‌رسد و در دوره نیابت تولید محمود بدر به اتمام می‌رسد. رجوع شود به (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).

۵- شرکت فلاحتی خراسان که در سال ۱۳۱۵ و در دوره نیابت تولید فتح‌الله پاکروان تأسیس گردیده بود با آستان قدس پیرامون املاک موقوفه آستانه واقع در حوزه خراسان چند اجاره نامه رسمی مبادله کرده بود. این شرکت در اوایل کار مال الاجاره آستان قدس را مرتب و به موقع پرداخت می‌نمود اما پس از شهریور ۱۳۲۰ و ورود نیروهای بیگانه به ایران بی‌نظمی در روال کار این شرکت ایجاد شد و اقساط مال الاجاره آستانه به موقع پرداخت نگردید. این امر باعث شد تا غلامحسین اشرفی نیابت تولید وقت بقیه مدت اجاره املاک را فسخ نماید که مورد تأیید شرکت فلاحتی نبود. همین امر باعث بروز اختلافاتی میان شرکت مزبور با آستان قدس گردید. رجوع شود به (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).

۶- قابل ذکر است رضایت و خشنودی از انجام این عمل تا آن اندازه بود که در زمان بدر از وکیل آستان قدس به نام عماد تربتی به دلیل تلاشهایش در این خصوص تشکر به عمل آمده و محل دفنی در درالضیافه به او اهدا می‌شود (سازمان کتابخانه ها... سند شماره ۶۷۸۵۰/۲) بعد از انحلال شرکت فلاحتی خراسان، آستان قدس در صدد اجاره دادن املاک بر آمده و برای اجاره دادن املاک آگهی مزایده منتشر می‌کند که باعث می‌گردد بخشی از املاک با مبالغی اضافه به اجاره رفته و در دست مستأجران متعدد و مختلف قرار گیرد و بخشی نیز به وسیله مأموران و مباشران آستان قدس (به صورت امانی) اداره گردد. لازم به توضیح است که این جریان تا زمانی که قانون اصلاحات ارضی در کشور وضع نشده بود جاری و برقرار بود. احتشام کاویانیان در این زمینه می‌نویسد: "گرچه املاک تقریباً به سه برابر اجاره اولیه به اجاره داده شد و مبالغ زیادی برای عمران قنوت و املاک مزروعی مصروف گردید ولی باعث شد که آستانه مقروض شود." رجوع شود به (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).

۷- ظاهراً این اقدام بدون محاسبه صورت می‌گیرد. چون در این زمان بدون توجه به این که آب از زیر و وسط سردر ها عبور می‌کند کف نهر را گود نموده بودند. به مرور و در سال های بعد آب به زیر پایه های نفوذ نموده سبب نشست پایه طاق سر در غربی صحن قدیم و پایه طاق سر در نقاره خانه می‌شود. رجوع شود به (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).

۸- لازم به توضیح است که آینه کاربهای این بخش کهنه و فرسوده شده و در بخشی نیز به طور کلی ریخته و از میان رفته بود این کار تا سال ۱۳۴۰ ادامه یافت و در زمان محمد مهران، نیابت تولید وقت به اتمام رسید. رجوع شود به (احتشام کاویانیان، ۱۳۵۴).

منابع و مآخذ

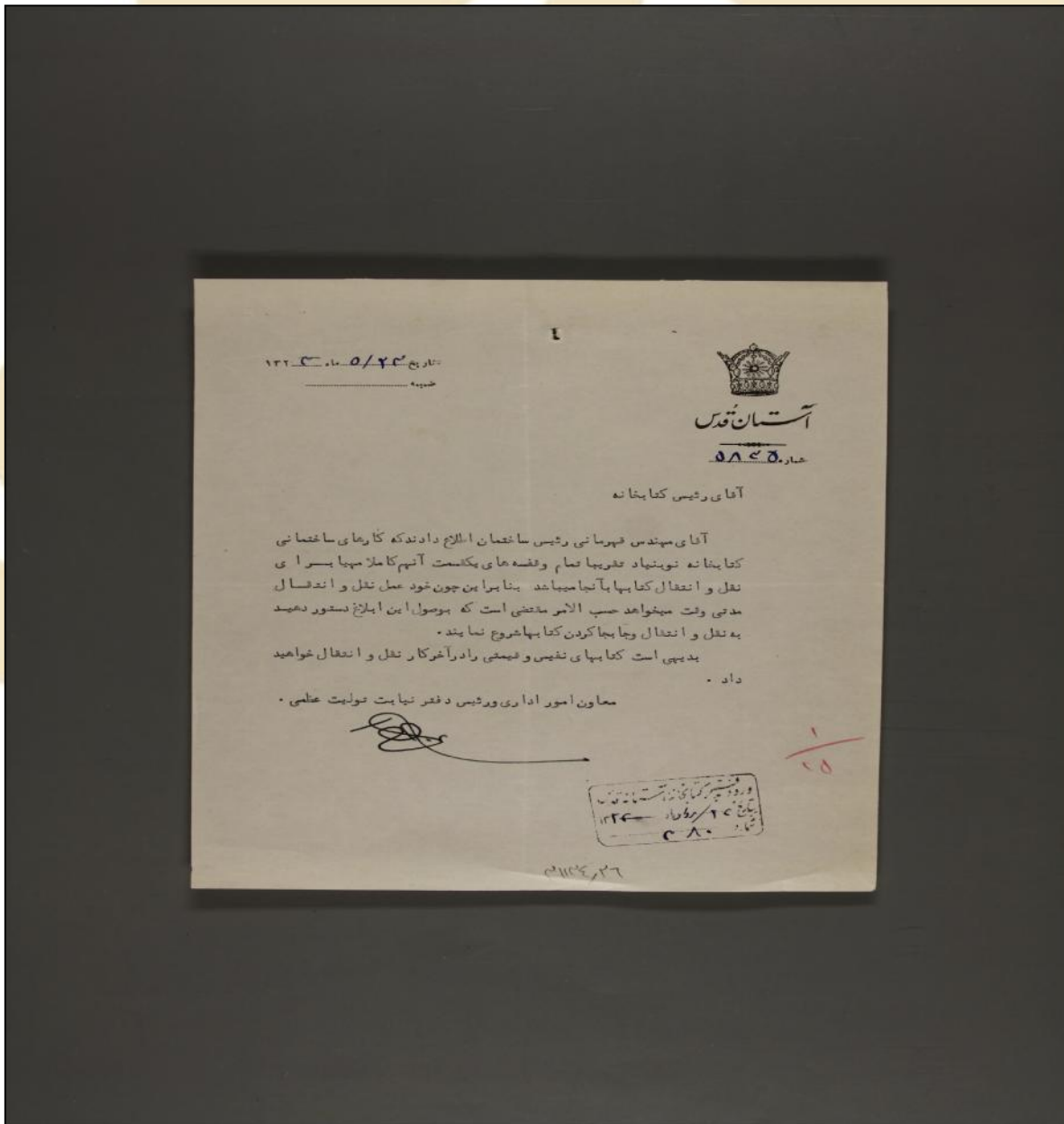
- _____ . دولتهای ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین رضوی. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹.
- آبادیان، حسین (۱۳۷۷). **زندگینامه سیاسی دکتر مظفر بقایی**. تهران: مؤسسه مطالعات پژوهشهای سیاسی.
- احتشام کاویانیان، محمد (۱۳۵۴). **شمس الشموس یا انیس النفوس**. مشهد: اداره کل فرهنگ و هنر خراسان.
- احتشامی، ابوالحسن (۱۳۲۸). **بازیگران سیاست**. تهران: بنگاه مطبوعاتی.
- بهنود، مسعود (۱۳۷۴). **از سید ضیاء تا بختیار**. [تهران]: انتشارات جاویدان.
- توکلی، یعقوب (۱۳۷۶). **خاطرات جهانگیر خان تفضلی**. تهران: انتشارات حوزه هنری.
- جعفریان، رسول (۱۳۷۹). **صفویه در عرصه دین، فرهنگ و سیاست**. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- جلالی، غلامرضا (۱۳۷۷). **تقویم تاریخ خراسان از مشروطه تا انقلاب اسلامی**. تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). **لغت نامه**. تهران: انتشارات روزنه.
- سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، سند به شماره های ۳۱۱۳۴/۱۴، ۴۶۹ - ۴۵۷۹۹/۴۸۱ - ۶۴ - ۴۶۳۹۳/۵۸، ۳۰ - ۴۶۵۲۸/۲۸، ۴۶۴۹۱/۱۹، ۴۸۵ و ۴۶۵۱۲/۳۹۱، ۴۶۵۱۵/۳۴، ۳۱۰۸۹/۱۸، ۳۱۰۰۵/۳۰، ۴۶۳۸۸/۱۱۴، ۴۶۵۲۶/۶۹، ۶۷۸۲۰/۲.
- سمیعی، احمد (۱۳۶۵). **سی و هفت سال**. تهران: نشر شباویز.
- شجیعی، زهرا (۱۳۸۳). **نخبگان سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی**. تهران: انتشارات سخن.
- حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۵). "متولیان آستان قدس رضوی از دوره صفویه تا افشاریه". **دفتر اسناد**، شماره دوم و سوم.
- طلوعی، محمود (۱۳۷۴). **بازیگران عصر پهلوی از فروغی تا فردوست**. [تهران]: نشر علم.
- عاقلی، باقر (۱۳۸۴). "برگی از تاریخ عدلیه، بازداشت و محاکمه علی منصور وزیر شوارع". **ماهنامه دادگستر**، سال چهارم، شماره نوزدهم.
- عاقلی، باقر (۱۳۸۱). **خاندانهای حکومتگر در ایران**. تهران: نشر علم.
- عاقلی، باقر (۱۳۷۴). **روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی**. تهران: نشر گفتار.
- عاقلی، باقر (۱۳۸۰). **شرح حال رجال سیاسی و نظامی تاریخ معاصر ایران**. تهران: نشر گفتار.
- عبدالله پور، احمد (۱۳۶۹). **نخست وزیران ایران**. تهران: انتشارات علمی.
- عطاردی، عزیزالله (۱۳۷۱). **تاریخ آستان قدس رضوی**. تهران: انتشارات عطارد.
- عطاردی، عزیزالله (۱۳۸۱). **فرهنگ خراسان**. تهران: انتشارات عطارد.
- مؤتمن، علی (۱۳۵۵). **تاریخ آستان قدس**. مشهد: [بی نا].
- مرسلوند، حسن (۱۳۷۶). **زندگینامه رجال و مشاهیر ایران (۱۲۹۹ - ۱۳۲۰ش)**. تهران: انتشارات الهام.
- مکی، حسین (۱۳۷۴). **تاریخ بیست ساله ایران**. تهران: انتشارات علمی.
- میرنیا، علی (۱۳۷۴). **وقایع خاور ایران**. مشهد: [بی نا].
- نجمی، ناصر (۱۳۷۳). **بازیگران عصر رضاشاهی و محمدرضا شاهی**. تهران: انتشارات انیشتن.

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

دوره ۱۳ شماره ۱۱۱
مهر و آبان ۱۳۹۳

نوری، محمد (۱۳۸۷). "خط مشی وقفی صفویان"، مجموعه مقالات همایش بین المللی وقف و تمدن اسلامی، اصفهان، انتشارات اسوه.

تاریخ: ۱۳۹۳/۰۵/۲۳
شماره: ۵۸۴۵

آستان قدس
شماره: ۵۸۴۵

آقای رئیس کتابخانه

آقای مهندس فهیمانی رئیس ساختمان اطلاع دادند که کارهای ساختمانی کتابخانه نوبنیاد تقریباً تمام و قبضه‌های تکمیل آنها کاملاً مهیا برای نقل و انتقال کتابها با آنها مهیا شد. بنا بر این چون خود عمل نقل و انتقال مدتی وقت میخواهد حسب الامر مقتضی است که بوصول این ابلاغ دستور دهید به نقل و انتقال وجا بجا کردن کتابها عروج نماید.
بدیهی است کتابهای نفیس و قیمتی را در آخر کار نقل و انتقال خواهید داد.

معاون امور اداری و رئیس دفتر نیابت تولیت عالی.

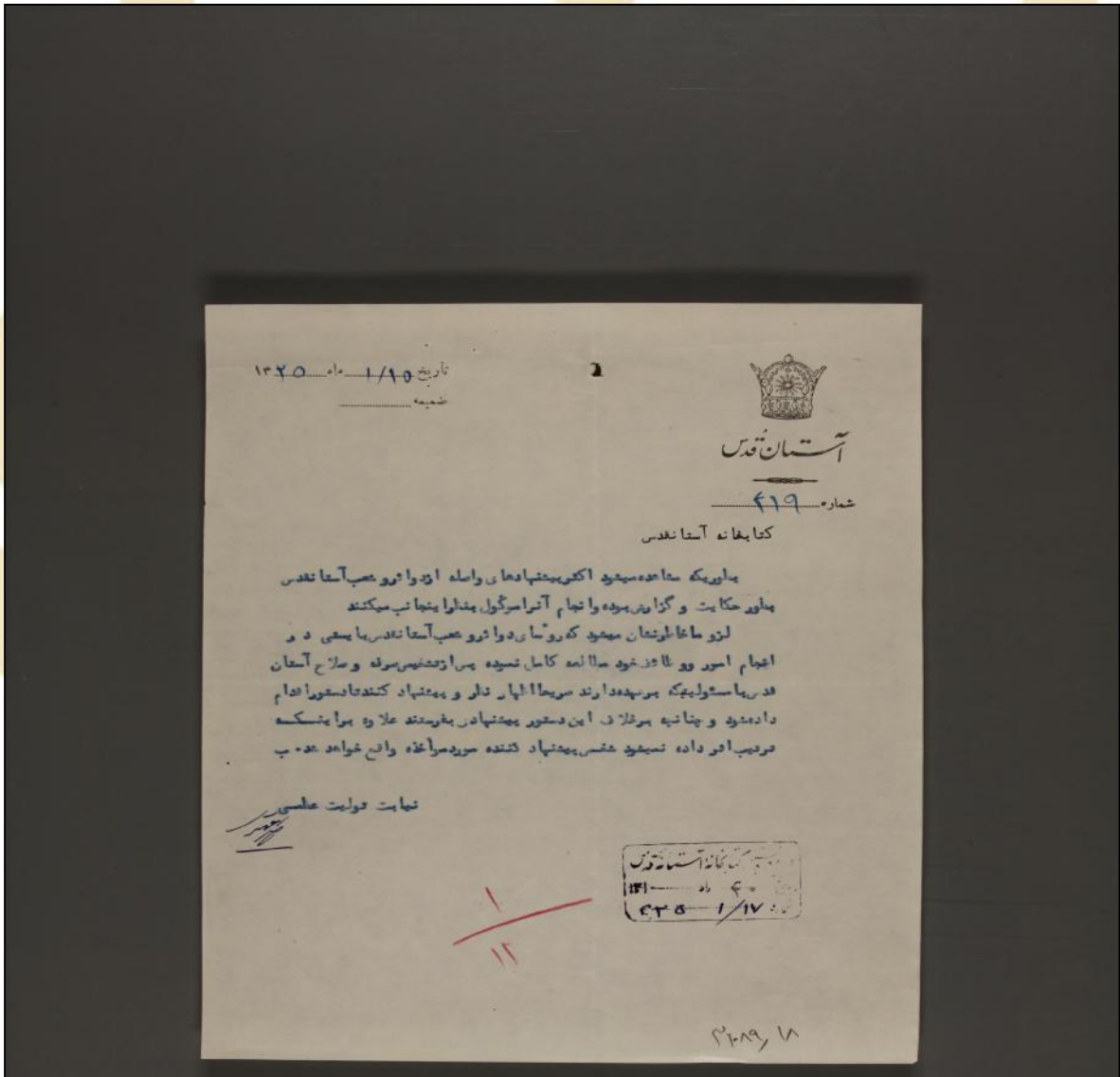
۱/۱۵
۱۳۹۳/۰۵/۲۳
شماره: ۵۸۴۵

۲۶/۵۸۴۵

شریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

مکاتبه دفتر نیابت تولیت آستان قدس رضوی با رئیس کتابخانه مبنی بر اتمام امور ساختمانی کتابخانه جدید آستان قدس و آمادگی برای انتقال کتابها (سال ۱۳۲۳ش)

تاریخ ۱/۱۰ ماه ۱۳۲۵
شعبه

آستان قدس

شماره ۴۶۹

کتابخانه آستان قدس

بناوری که شاهده میگرد اکثر بهشتیهای واسله از دوایر و شعب آستان قدس
بناوری حکایت و گزارش برده و انجام آنرا سرگول بگذارند و اینها نیز میکنند
لژیو ماغالونشان میخورد که روشهای دوایر و شعب آستان قدس را یعنی در
اجرام امور و در آنجا خود مالامه کامل نموده برآوردن میسر شده و صلاح آستان
قدس را مستولین که بر سرده دارند سرچشمه آنها را دار و بهشتیها کنند تا دستور اقدام
داده شود و چنانچه بر خلاف این دستور بهشتیها بر سرستند علاوه بر آنستکه
مردم با امر داده نمیشود بهشتیها کنند سرور سرانجامه واقع خواهد بود.

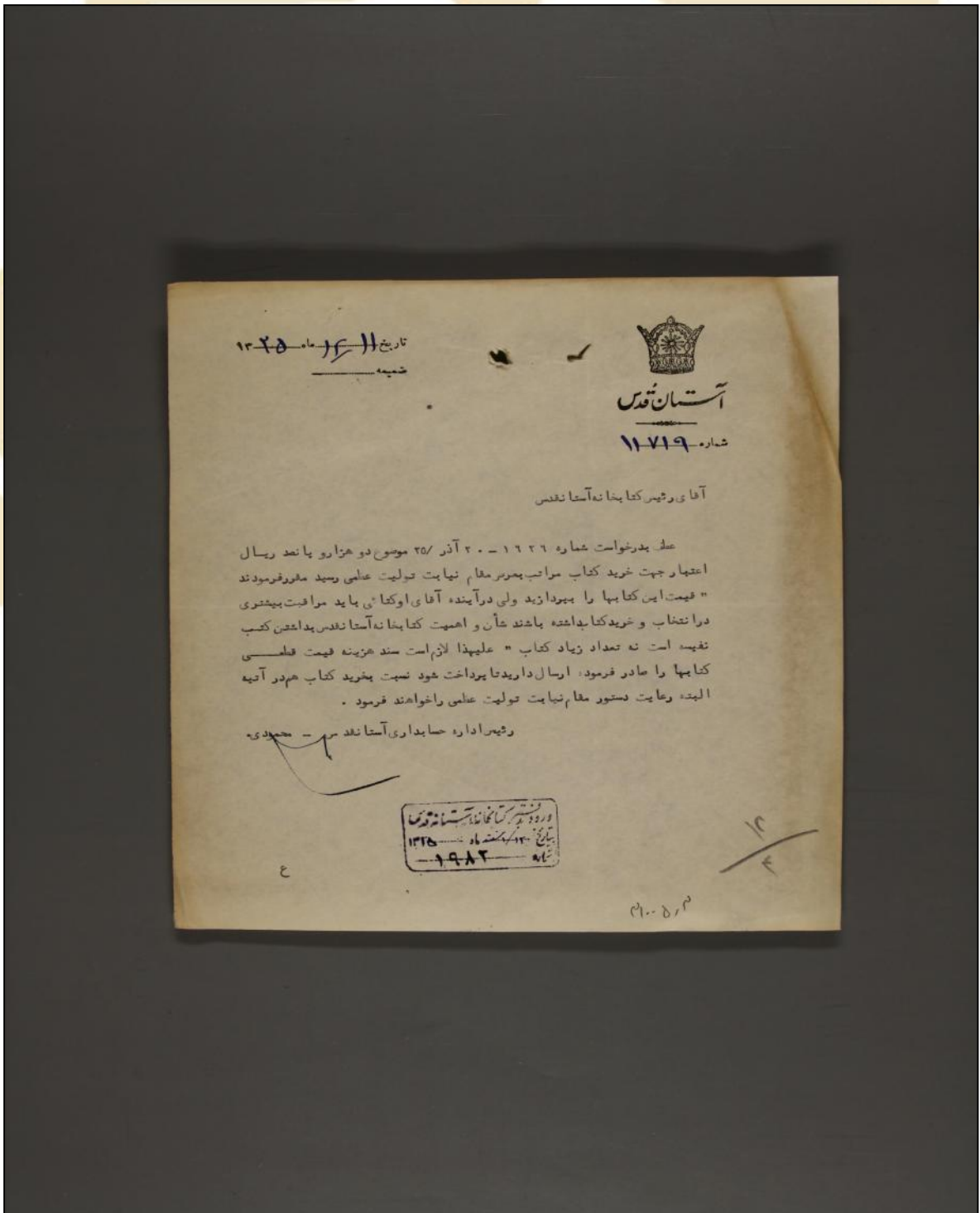
نیابت تولیت علمس

کتابخانه آستان قدس
۴۰ ماه ۱۳۲۵
۱/۱۷

۲۲۸۹/۱۸

مکاتبه ناصر اعتمادی با کتابخانه آستان قدس مبنی بر ارائه نظرات و پیشنهادات از سوی ادارات به جای ارائه گزارش (سال ۱۳۲۵ش)

تاریخ ۱۱ آذر ماه ۱۳۲۵
شمبه

آستان قدس
شماره ۱۱۷۱۹

آقای رهبر کتابخانه آستان قدس

عطف بدخواست شماره ۱۶۳۶ - ۲۰ آذر ۲۵/ موضوع دو هزار و پانصد ریال اعتبار جهت خرید کتاب مراتب بمرور مقام نیابت تولیت علمی رسید مقرر فرمودند " قیمت این کتابها را بهبودزید ولی در آینده آقای اوکاشی باید مراقبت بیشتری در انتخاب و خرید کتاب داشته باشند شأن و اهمیت کتابخانه آستان قدس بدانستن کتب تقیه است نه تعداد زیاد کتاب " علیهذا لزوم است سند هزینه قیمت قطعی کتابها را صادر فرمود. ارسال دارید تا پرداخت شود نسبت به خرید کتاب هم در آتیه البتة رعایت دستور مقام نیابت تولیت علمی را خواهند فرمود .

رهبر اداره حسابداری آستان قدس - محمودی

دوره ۳۴ شماره ۱۱۱
مهر و آبان ۱۳۹۵
شماره ۱۱۷۱۹

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، اسناد و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

دوره ۳ شماره ۱۱۱
پیاپی ۱۱۱
مبارک و بستان

مکاتبه ای پیرامون موافقت نیابت تولیت با اختصاص ۲۵۰۰ ریال جهت خرید کتاب برای کتابخانه و دستور وی مبنی بر اهتمام در خرید کتابهای نفیس (سال ۱۳۲۵)

۲۶

شماره سند هزینه _____
تاریخ _____ ماه _____ سال ۱۳۲۵

شماره سند هزینه _____
تاریخ _____ ماه _____ سال ۱۳۲۵

استان قدس
اداره حسابداری
(سند هزینه)

شماره قفسه هزینه یا پرداخت کننده	شماره	بابت	مبلغ	
			ریال	قنار
۴۴۷		تعمیرات در کتابخانه		
۴۴۷		جمع		

تعمیرات و بنیاد که مبلغ ۲۵۰۰ ریال در سند شماره ۴۴۷ بابت تعمیرات در کتابخانه در این سند هزینه پرداخت شده است.

محت این سند وجود انبار برای آن شرح فوق از محل بودجه ۱۳۲۵ قفسه نموده میشود.

جزوه داده میشود که پرداخت وجه هزینه محسوب گردد.

رئیس اداره حسابداری
نیابت از آقای...

۶۸۵۶۶۹

سند مربوط به پرداخت مقرری به غلام حسین اشرفی (میزان مقرری یک ماهه ۱۰۰۰ تومان)
(سال ۱۳۲۵)

